

Pirineus Digital, 12/03/22

Laura de Castellet: “Els búnquers van ser secret d’Estat fins al 2018 i, depèn de què remenes, no agrada a tothom”

Per conèixer una mica més en profunditat què són i la importància que van tenir històricament els búnquers de Martinet i de Montellà parlem amb la historiadora Laura de Castellet, que també és guia del Parc dels búnquers i ens ajudarà a endinsar-nos ni que sigui simbòlicament a aquests espais. Els búnquers de Martinet i Montellà formaven part de la línia P, la línia Pirineus, que de fet es deia *Organización defensiva del Pirineo*. Què era aquesta línia?

Aquesta línia va néixer com a defensa de tot el que és el nord de la nació en un context, el de la Segona Guerra Mundial, en què tothom estava fent les seves defenses. De fet, la majoria de defenses europees ja s’havien construït una mica abans, però aquí s’estava en plena guerra civil. Just acabada la guerra, ja es van començar les defenses per la banda del País Basc i Navarra, que és la coneguda com a línia Vasllespin perquè va ser el general que se’n va ocupar. El procés va quedar temporalment interromput, perquè el país tenia altres prioritats, però després va arribar un moment que, veient com avançava la guerra mundial, es va acabar fent de punta a punta del Pirineu. No es va completar tota, però dels 10.000 búnquers que hi havia previstos se’n van fer uns 8.000, que tinguem comptats fins ara. Molta gent que ve ens diu que Franco es va gastar aquí un dineral per una cosa inútil, però cal entendre els moments pantanosos que es vivien en aquells moments a tot Europa i el món. Cal dir que es va fer una construcció defensiva senzilla, ja que es comptava amb unes armes i un exèrcit que era el que quedava de la guerra, ja que bona part dels

efectius o s'havien mort o estaven a l'exili o se'ls havia afusellat. En tota la documentació recuperada, així com en el testimoni dels militars que es va recollir abans que morissin, sempre es parla de "l'enemic del nord", i això tant podia ser la França ocupada, els nazis directament, podia ser Anglaterra, podien ser els Estats Units o la por que en aquell moment tenia Espanya de Rússia.

Va ser una obra molt costosa, però si més no, amb una mà d'obra barata, perquè van ser els mateixos soldats qui la van fer, no?

Sí, la gent que feia el servei militar, bàsicament. Es va fer així perquè, en ser una obra de defensa, havia de tenir la seva reserva militar, el seu secret militar, encara que fos una obra molt aparatosa. És clar, no ho donaràs a una empresa privada a qui puguin fer xantatge d'alguna manera o altra i que l'enemic se'n pugui assabentar. És per això que hi anaven a treballar sobretot nanos que feien la mili i a qui, a més, portaven un dia en un lloc i un dia en un altre, perquè no tinguessin un coneixement complet de la instal·lació. A banda, i tot i que se'ns ha negat sempre i no apareix en la poca documentació que es pot començar a consultar, també tenim indicis que hi havia represaliats. En algun moment s'havia dit que no es portaria l'enemic a casa i, per tant, els represaliats no hi anirien a treballar, però una cosa és un presoner polític i l'altra és una persona que s'ha exiliat, ha passat per un camp de concentració, ha tornat i ha de fer la mili de nou... D'aquests últims n'hi havia bastants i no sabem ben bé en quines condicions estaven uns o altres, però hem d'entendre que això era als anys 40 i tots ens podem imaginar com estava el país llavors.

Unes condicions molt precàries i molt dures, treballant a l'hivern, amb la neu...

Els recursos de què es disposava eren ínfims. Bona part de la despesa era ciment i, evidentment, hi havia una conxorxa amb les cimenteres. De fet, aquesta és la primera gran obra pública del franquisme. Jo no sé quina quantitat de ciment hi pot haver enterrat al Pirineu, però 8.000 búnquers és una bestiesa i, per tant, hi havia aquesta entesa amb els lobbis cimenters catalans. Cal pensar que el dia que s'acaba la línia P comença el pla de pantans de Franco. Això ja ho diu tot, això vol dir que el ciment va corrent. A part del ciment i el personal, també es necessitaven explosius, ferros, fustes, camions, mules, i les condicions també eren precàries. Hem accedit a fitxes de treball i és molt divertit veure que van posant les hores, els homes que hi han treballat, el batalló del qual formen part i llavors hi ha l'apartat d'incidències, que és el més bo. Allà és habitual veure-hi: "faltan cables y gasolina", "faltan clavos" o "teníamos tres mulas però una se murió y por esto los hombres van mas lentos". És a dir que les condicions de treball eren molt dolentes, funcionaven amb una sabata i una espadenya. Ara bé, eren gent molt jove, amb molta empena, amb un ambient d'obligació, de treballar i callar i, per tant, hi va haver un gran esforç personal, no ens ho podem imaginar, era com passar per un camp de concentració però sense la força ideològica tan bèstia. És una instal·lació una mica precària, però és el que es va poder fer en aquell moment.

Un dels búnquers del parc. / M.F.C.

A part de la documentació, hi ha també testimonis de l'època, s'ha pogut recollir algun testimoni de Martinet mateix o de la gent que va estar-hi treballant?

És bastant delicat, perquè és clar, estem parlant de l'immediat postfranquisme, d'una instal·lació militar, per tant, això sempre s'ha callat, d'això no se'n parla. I quan es va començar a donar a conèixer, més o menys tothom sabia que hi havia uns búnquers, però com que formava part del franquisme no en parlava ningú. I si algú hi havia anat a fer la mili no n'havia parlat: silenci total i absolut, com en tantes coses d'aquella època. Però sí que va haver-hi un moment, a mitjans dels anys 90, en què els mateixos militars franquistes que havien estat fent aquella obra, especialment algun que tenia relacions de família o de residència a Cerdanya, van dir que això dels búnquers s'hauria de donar a conèixer, ja que ara ja no tenia cap utilitat, tot i que era considerat secret d'Estat, encara. N'hi va haver un que ho va passar a un familiar que era de l'Alta Cerdanya, de manera que si ho publicava com a historiador no podria ser represaliat, en ser francès. Llavors se'n va començar a parlar, l'Ajuntament de Montellà i Martinet s'hi va interessar, es van buscar alguns testimonis, la majoria ja havien mort, però van trobar encara a algú del poble... Però és clar, els testimonis que van parlar en el seu moment, fa 15 anys, quan es va fer el vídeo que encara es presenta ara al parc, no deixen de ser una part de la gent que hi va participar. Et trobes que diuen: "això era molt maco, venien nois de tot Espanya, venien a treballar, eren molt macos...". Hi ha aquesta cosa molt simpàtica, expliquen que els hi van prendre tot de camps per fer els búnquers però ningú es va queixar, i penses, és clar, tu no devies tenir camps on t'hi fessin el forat al mig no? Penseu que al vídeo hi surt fins i tot un militar colpista que havia estat el principal artífex tècnic d'aquesta instal·lació. Però és clar, en el seu moment no es van trobar altres testimonis i ara ja estan tots morts.

Què té d'especial el conjunt dels búnquers de Martinet i Montellà? Estem parlant d'unes galeries molt llargues, és a dir que devia ser un lloc important en el conjunt del projecte de la línia Pirineus, no?

Per poc que coneguem el Pirineu, no només la nostra part més immediata sinó de punta a punta, de la Jonquera fins a Hendaia, és fàcil veure que els punts més vulnerables són la Jonquera, el coll d'Ares, Cerdanya i després ja ens n'aniríem a Roncesvalles i algun altre pas més. Per tant, aquests passos són els que van ser abordats primer. De fet, el lloc més fàcil per creuar el Pirineu per terra és Cerdanya, contant que bona part de la comarca està en territori francès, en aquell moment de la França ocupada i on hi havia militars nazis que estaven allà mateix, a la Guingueta d'Ix i anaven a fer a cerveseta a Puigcerdà perquè era més barata. Cal entendre, doncs, que l'ambient que hi havia era aquest. És per això que, en aquell moment, aquesta va ser una de les defenses més severes, tot i que, a tota la banda del voltant de Roncesvalles també hi ha uns búnquers molt especials, que van ser fets una mica més tard, amb un altre projecte d'enginyeria. A la Jonquera, mentrestant, s'hi havia de fer una instal·lació brutal, però no es va arribar a acabar. Per tant, la que ha quedat més sòlida és aquesta, que són aquests de Martinet que es poden veure amb la visita habitual, però després hi ha, a l'altra banda del Segre, tot el centre de resistència de Mussa, al municipi de Lles. Per tant, aquí tenim dos centres paral·lels per fer foc creuat, ja fos al que ara és la carretera, com al que antigament era el camí ral, que anava per l'altra banda.

Interior d'un búnquer. / PARC DELS BÚNQUERS

Què es pot veure amb la visita?

Amb la visita habitual se'n veuen nou que estan comunicats per sota de terra. És molt atractiu i a més, fa goig per venir-hi amb canalla, és divertit a part que és interessant i vas veient diferents tipologies de búnquers. Però cal pensar que només al centre de resistència 53 de Martinet, que agafa bona part de l'estret i el turó de sobre, cap a Béixec, n'hi ha pràcticament 80 en diferents nuclis. Aquests que tenim nosaltres són de defensa subterrània, després hi ha uns elements d'artilleria, tota una roca foradada per dins amb fins a quatre galeries, hi ha un turó a l'altra banda amb tot d'antiaeris a dalt, tots els que hi ha a l'estret, al camí... I hi ha el mateix centre paral·lel a la banda de Mussa. Això mateix ho trobaríem en llocs de gran interès arreu del Pirineu, el que passa que aquí queda molt a l'abast, perquè deixes el cotxe a sota, s'han conservat bé i hi ha la circumstància que bona part estan en terreny públic i els propietaris s'hi han prestat. Aquesta sèrie de circumstàncies fan que siguin atractius i fàcils de visitar.

Quina impressió s'emporten els visitants, quins comentaris us fan quan entren als búnquers i després de la visita?

Bàsicament, ningú s'ho espera ni coneix aquesta part de la història. Aquest seria el percentatge més elevat dels comentaris. Alguns diuen que havien sentit parlar de la línia P, però no sabien què era. Et pregunten si es feia contra els maquis, i els has de dir que això no té res a veure, que es feia contra els nazis. Llavors et pregunten, però Franco no estava a favor dels nazis? I els has de dir que, home, Hitler pensava envair la península Ibèrica, és a dir que això que fossin amics era una miqueta relatiu. Evidentment, és un tema que no s'estudiava ni s'estudia encara gaire a les escoles. Sí que a batxillerat, és a dir a l'ensenyament no obligatori, s'acaba parlant en general de la Segona Guerra Mundial per situar-ho. En canvi, a vegades et ve un grup de francesos amb nens i els nens en saben més que tu, és a dir que hi ha altres llocs on sí que s'estudia més bé aquest període.

Recreació de la construcció dels búnquers. / PARC DELS BÚNQUERS

Endinsar-se als búnquers és endinsar-se a una història molt desconeguda, tant de Cerdanya com del conjunt del Pirineu, doncs.

I del conjunt del país, és un tema del qual no se'n parla. Per exemple, abans dèiem que hi podria haver hagut alguns represaliats treballant a Martinet o en altres llocs de la línia P. De tant en tant ens ve algú que ens diu, "el pare s'ha mort, hi ha una caixa de puros plena de cartes, hem començat a buidar i no entenem res". És clar, aquell home havia lluitat al bàndol republicà, havia estat en un camp de concentració, després va tornar a fer la mili, i d'això no en va parlar mai. Hi ha tota una generació o més d'una que no n'ha parlat, d'això no se'n podia parlar, ni a dins de la família. A vegades en algun moment anaven d'excursió i deien: "jo de jove havia estat aquí, quan feia la mili", però no deien que havien fet la mili com a represaliat del franquisme, treballant en unes condicions precàries. A vegades ens ve gent que té una carta firmada a Martinet que diu que estan treballant en unes condicions difícils, van a l'Ajuntament per si els poden ajudar i els diuen que vinguin al Parc dels Búnquers, que els ho explicarem. I llavors venen i els expliques que el seu pare o el seu avi va estar treballant aquí en aquestes circumstàncies. Tot plegat queda dins d'un buit que en certa manera mirem d'omplir, i d'omplir de la manera més objectiva que sabem fer com a historiadors. Aquest centre ha estat obert per uns militars que formaven part d'un règim franquista i hi ha gent que això no ho entén, però bé, és la història. O no entén quan et surt el colpista a l'audiovisual... Doncs bé, aquest senyor va ser l'ideòleg de tota aquesta instal·lació i, per tant, dona el seu testimoni. I també, de l'altra banda, hi ha gent que nega que existís aquesta realitat de represàlia. Tots els búnquers van estar en retent militar fins a l'any 1960 i durant tota la transició van estar vigilats de nou, per tant, com a tota infraestructura militar a Espanya, del 70 al 85, allà hi

va haver maniobres militars, inventaris... És una infraestructura militar que, depèn de com en parlis, entres a parlar de la corrupció a partir del ciment o entres a parlar de com es va muntar la transició, perquè llavors allò encara estava vigilat per l'exèrcit. Sí que es va començar a exhumar informació a mitjans dels anys 90, el Parc dels Búnquers es va obrir el 2007, altres centres ho van fer després, però la categoria de secret militar d'Estat no es va treure fins l'any 2018 i depèn de què remenes, no a tothom li agrada.

Un dels búnquers de la línia P al Baridà. / PARC DELS BÚNQUERS

Un ciment que si pogués parlar segurament explicaria moltes coses, però en qualsevol cas, vosaltres ho expliqueu amb les visites que feu, contextualitzeu com es va fer i per què es va fer aquesta línia defensiva, i a més teniu un centre d'interpretació al començament de la visita, que també explica aquest context amb el vídeo, és a dir que oferiu una visió general del tema, oi?

Sí, el centre d'interpretació és on comença la visita, amb tres audiovisuals curts, de cinc minuts, per tenir una idea de què és això. També hi ha diverses fotografies i documents de l'època per anar tenint una mica d'informació. Al mateix centre també hi ha alguns mapes de totes les instal·lacions del Pirineu, alguns elements de decoració com poden ser màusers i cascs i una mica de bibliografia, tot i que no hi ha gran cosa. Allà es fan les visites habituals, cada cap de setmana, fora de quan està gelat. Quan es pot visitar, s'obre cada cap de setmana i, després, pels ponts, Setmana Santa i tot l'estiu. Es fan les visites a aquest conjunt de nou búnquers sota terra, però especialment a l'estiu, per

Setmana Santa o pels ponts també fem visites per conèixer aquests fins a 80 búnquers que tenim a la zona de Martinet. Així, a part de la visita habitual, des del centre s'organitzen sortides per anar a veure les bateries antiaèries, el Roc de la mel, uns búnquers amb trinxeres que hi ha a la zona de l'estret i així, de mica en mica, anem coneixent tota la instal·lació, tot el concepte defensiu de la zona. Obrim fins al pont del desembre, que si neva ja és complicat fer-hi visites, i tornem a començar per Setmana Santa.

Aquesta entrevista es va emetre originàriament al programa 'Viatge a la memòria', de Pirineus TV.